

Agata Augustyn

Uniwersytet Wrocławski

WAŁBRZYSKI PARK WIELOKULTUROWY STARA KOPALNIA JAKO PRZYKŁAD OCHRONY GÓRNICZEGO DZIEDZICTWA POPRZEMYSŁOWEGO

Streszczenie: Artykuł traktuje o działaniach związanych z zachowaniem górniczego charakteru Wałbrzycha w kontekście ochrony dziedzictwa przemysłowego w zestawieniu z lokalną historią i tożsamością kulturową miasta poprzemysłowego. Praca zawiera opis działań związanych z ewidencją i badaniami nad lokalnym zasobem zabytków techniki, koncepcji funkcjonowania Ośrodka Dawnej i Nowej Techniki Górniczej oraz założenia planów utworzenia Muzeum Przemysłu i Techniki w dawnej kopalni „Julia”. Autorka prezentuje plany wynikające z projektu adaptacji byłej kopalni na Park Wielokulturowy. Dochodzi do wniosku, że założenia ochrony lokalnej spuścizny historycznej są w zasadzie analogiczne do koncepcji zachowania dziedzictwa przemysłowego miasta z lat 90. XX wieku.

Słowa kluczowe: ochrona dziedzictwa przemysłowego, Wałbrzych, Muzeum Przemysłu i Techniki, Park Wielokulturowy Stara Kopalnia.

Przykładów aktywnej ochrony dziedzictwa poprzemysłowego i technicznego w Polsce jest wprawdzie niewiele – łódzka Manufaktura, poznański Browar czy obiekty znajdujące się na Szlaku Zabytków Techniki w woj. śląskim – ale za to są spektakularne i budzą podziw. Na myśl o nich nasuwa się pytanie o stan zachowania i przyszłość innych obiektów techniki w Polsce. Czy materialna spuścizna historyczna poprzemysłowego miasta Wałbrzycha i losy od lat już nieczynnych, lecz nadal istniejących, miejscowych zakładów przemysłowych są – można rzec – zapomniane? Aby przedstawić program ochrony i zachowania miejscowego dziedzictwa poprzemysłowego, konieczne jest sięgnięcie do korzeni rozwoju Wałbrzycha, nawiązanie do pierwszych form miejscowego muzealnictwa technicznego i idei rewitalizacji kompleksu, dla którego przewidziano rolę Parku Wielokulturowego Stara Kopalnia.

Dziedzictwem przemysłowym określamy zabytki techniki i obiekty związane z działalnością produkcyjną: kopalnie, huty, elektrownie, obiekty przemysłu przetwórczego, papierniczego, włókienniczego, ceramicznego i in. W ogólnej definicji przedmiotu zawierają się również dzieła myśli inżynierskiej, takie jak: mosty, kanały, wiadukty, obiekty transportu kolejowego i rzeczno¹. Dziedzictwo przemysłowe

¹ T. Jędrusiak, *Turystyka kulturowa w obiektach poprzemysłowych – zagadnienia ogólne*, „Turystyka Kulturowa” 2011, nr 4-6, s. 76-77, www.turystykakulturowa.org.

we, czy też poprzemysłowe, ma charakter dobra kultury w wymiarach materialnym i niematerialnym. Stanowią je zarówno wytwory przemysłowe, tj. budynki, zespoły architektoniczne, krajobrazy, maszyny, narzędzia oraz umiejętności i technologie, jak i style życia oraz zwyczaje ukształtowane w warunkach produkcyjnych, a także miejsca pracy związane z historią przemian kulturowych. Wszystkie te elementy wyznaczają zapis dziejów cywilizacji, są pozostałościami kultury przemysłowej, niosącymi wartości historyczne, technologiczne, architektoniczne oraz naukowe². Ich umiejętne wykorzystanie, połączone z adaptacją obiektów na nowe cele, przy zachowaniu maksimum autentyczności i poszanowania dla tkanki zabytkowej, może uczynić z dziedzictwa technicznego wspaniałe kryterium i czynnik rozwoju miast, regionów, a także miejsce edukacji, rekreacji, centrum turystyki i kultury.

Osobną dziedziną naukową zajmującą się zabytkami techniki jest archeologia przemysłowa. W swym interdyscyplinarnym polu badawczym i metodologii opiera się nie tylko na historii techniki i kultury materialnej, historii architektury i sztuki, muzeologii/muzealnictwie i konserwacji zabytków, ale również na ekonomii i socjologii. Zajmuje się poznaniem i objaśnianiem zabytków techniki, pisaniem historii rozwoju przemysłowego. Nauka ta zaznacza, że stare, zabytkowe i nierzadko unikatowe obiekty budownictwa przemysłowego oraz inne dzieła inżynieryjne należy traktować na równi z dobrami kulturowymi o charakterze sakralnym i publicznym oraz zabytkami sztuki³, gdyż w równym stopniu ukształtowały one nasze dziedzictwo kulturowe.

Popularyzacja, edukacja i jednocześnie umiejętne wykorzystanie posiadanego zasobu dziedzictwa technicznego stanowią o wyjątkowości miejsca, którym można z powodzeniem zainteresować inwestorów, mieszkańców i turystów. Turystyka skupiona na obiektach industrialnych jako atut wykorzystuje unikatowość i autentyczność obiektów techniki, ich znaczenie w biegu historii dla rozwoju regionu i myśli technicznej. Zauważalny jest wzrost zapotrzebowania na tzw. turystykę podziemną, pojawia się moda na zwiedzanie miejsc dotychczas niedostępnych, tajemniczych. Do tego czynnika dużą wagę przywiązują turyści zainteresowani obiektami poprzemysłowymi i muzeami techniki⁴. Samo przebywanie w miejscu, w którym przed

² M. Kronenberg, *Turystyka dziedzictwa przemysłowego – próba sprecyzowania terminologii*, [w:] *Dziedzictwo przemysłowe jako strategia rozwoju innowacyjnej gospodarki*, red. T. Burzyński, IV Międzynarodowa Konferencja Naukowo-Praktyczna Zabrze 6-7.09.2007, Katowice 2007, s. 33-34; W. Affelt, *Dziedzictwo techniki, jego różnorodność i wartości*, „Kurier Konserwatorski” 2009, nr 5, s. 5-6.

³ S. Januszewski, *Archeologia przemysłowa. O sztuce ochrony dziedzictwa kultury technicznej*, [w:] *Górnictwo w czasie, przestrzeni, kulturze*, red. S. Januszewski, Wrocław 2007, s. 123-156; S. Januszewski, *Zabytek techniki, interpretacja, ochrona, edukacja*, Wrocław 2010, s. 16-34.

⁴ M. Łabaj, A. Staszewska, *Zainteresowanie turystów obiektami poprzemysłowymi (wstępne wyniki badań)*, [w:] *Dziedzictwo przemysłowe dla współczesnego dialogu kultur, innowacyjnej gospodarki i atrakcyjnej konsumpcji turystycznej*, red. A. Staszewska, T. Burzyński, Katowice – Zabrze 2010, s. 75-80; A. J. Wójcik, *Zabytki techniki i ich wykorzystanie w ochronie krajobrazu historycznego i kształtowania przestrzeni przyrodniczej i kulturowej*, [w:] *Bogactwo dziedzictwa przemysłowego*

laty ulokowany był prężnie działający zakład przemysłowy, może być interesujące i zapewnić nowe wrażenia estetyczne. Pozostałości materialne po erze industrialnej są wyrazem specyfiki regionu, a w założeniach mogą stać się również jego wizytówką, reklamą, a także przynieść korzyści gospodarcze dla danej miejscowości. Coraz częściej formułuje się programy ochrony dziedzictwa technicznego nawiązujące do aktywnego wykorzystania posiadanych obiektów, nadawania im nowych form użytkowych przy zachowaniu jak największej ilości substancji pierwotnej.

Mówiąc o historii i tożsamości kulturowej Wałbrzycha, obok różnych czynników kształtujących jego charakter, na pierwszym miejscu trudno nie sytuować przemysłu ciężkiego. Główną jego gałęzią w regionie było górnictwo węgla kamiennego, jednak znaczenia w rozwoju miasta nie można odmówić także przemysłowi włókienniczemu, maszynowemu, metalowemu czy ceramicznemu. Historia górnictwa na terenie miasta sięga już około 500 lat, wzmianki o kopalni w Białym Kamieniu, dzisiejszej dzielnicy miasta, pochodzą z 1561 roku⁵. Do połowy XIX wieku miasto pozostawało niewielkim ośrodkiem o charakterze głównie rzemieślniczym i o małym znaczeniu gospodarczym. Dominowały zakłady produkcji lnianej i bawełnianej. W XVII i XVIII wieku rosła liczba kopalń, górnictwo jednak nadal nie pełniło dominującej roli w regionie⁶. Dopiero od epoki industrialnej (od połowy XIX wieku), kiedy doprowadzono linię kolejową i nastął okres gwałtownego rozwoju gospodarczego miasta, doszło do ukształtowania się specyfiki wielkomiejskiego przemysłowego górniczego Wałbrzycha⁷. W tym okresie nastąpiły: stabilizacja zakładanych i jednoczonych kopalń, postęp technologii stosowanych w produkcji, rozwój infrastruktury przemysłowej i komunikacyjnej, idącej w parze z industrializacją urbanizacji i powszechną mechanizacją produkcji. Rozwijały się również inne gałęzie przemysłu, w tym: włókiennictwo, ceramika, przemysł metalowy, koksownictwo.

W okresie po II wojnie światowej, mimo zmiany gospodarza miasta, utrzymano jego specyfikę gospodarczą. Należy wspomnieć, że podczas działań wojennych miasto nie zostało zniszczone, a cała zabudowa, również ta przemysłowa, została zachowana, co przyczyniło się do szybkiego wznowienia wydobycia węgla i funk-

jako wyzwanie i atrakcyjny produkt dla turystyki i rekreacji, I Konferencja Międzynarodowa Zabrze 10-11.09.2004, Katowice 2004, s. 55.

⁵ *Wałbrzych* [hasło], [w:] *Słownik geografii turystycznej Sudetów*, red. M. Staff, t. 10, Wrocław 2005, s. 486. Dla opisanego syntetycznej historii miasta informacje dotyczące historii rozwoju wsi niegdyś odrębnych, choć gospodarczo uzależnionych od Wałbrzycha, a obecnie wcielonych do miasta, są potraktowane jako integralna historia rozwoju Wałbrzycha.

⁶ *Wałbrzych, zarys monografii miasta na tle regionu*, red. S. Michalkiewicz, Wałbrzych 1993, s. 59, 76.

⁷ Zob. E. Piątek, *Wałbrzyskie górnictwo węglowe, rys historyczny*, Wałbrzych 1992; E. Piątek, *Historia dolnośląskiego górnictwa węgla kamiennego od XV do połowy XVIII wieku*, Wrocław 1989; E. Piątek, *Kształtowanie wałbrzyskiego krajobrazu kulturowego w XIX i XX w.*, [w:] *Historyczne okręgi przemysłowe w okresie dezindustrializacji*, red. E. Różycka-Rozpędowska, Wrocław 1997, s. 17-25; *Wałbrzych, zarys monografii...*

cjonowania lokalnych zakładów. Do połowy lat 90. XX wieku kopalnie wałbrzyskie były czynne, stale wydobywano węgiel, wzbogacając go w przykopalnianych zakładach przeróbki mechanicznej⁸. Mimo licznych uwag o nierentowności miejscowych kopalń i ich technologicznym zapóźnieniu⁹ oraz mimo kolosalnych nakładów na bieżące konserwacje i remonty dopiero w wyniku restrukturyzacji gospodarki w regionie wałbrzyskim podjęto decyzję o likwidacji wydobycia i zamknięciu wszystkich funkcjonujących kopalń¹⁰.

Zlikwidowano tym sposobem podstawy funkcjonowania lokalnej monokultury przemysłowej. Decyzja wiązała się z wkroczeniem miasta na nową drogę rozwoju, podporządkowaną i dostosowaną do wymogów gospodarki rynkowej. Priorytetem w rozwoju miasta przestało być górnictwo¹¹. Pozostało jednak pytanie, co należy dalej uczynić z pozostawioną tkanką architektoniczną, z posiadanymi zasobami materialnymi i majątkiem pokopalnianym, a wreszcie jak pogodzić się z odejściem od tradycji gospodarczego rozwoju i świetności Wałbrzycha.

W momencie zamykania kopalń historyczna architektura, jak i zgromadzone w niej urządzenia i maszyny zostały zagrożone dewastacją. Wyłączenie dotychczasowych funkcji produkcyjnych kopalń, a także sukcesywne pozostawianie w stanie likwidacji pozostałych zakładów przemysłowych Wałbrzycha spowodowało teoretyczne wpisanie obiektów związanych z industrialnym charakterem miasta w kategorię dziedzictwa kulturowego, a ściślej – przemysłowego, historycznego. To z kolei wiązało się z planowaniem i tworzeniem specjalnych programów z dziedziny ochrony i prezentacji posiadanych zasobów zabytków techniki¹². Już wcześniej podjęto się przeprowadzenia dokładnej ewidencji i stworzenia katalogu unikatowych i jednocześnie świadczących o postępie cywilizacyjnym przemysłu górniczego Wałbrzycha¹³ obiektów związanych z przemysłem górnim o znacznej wartości zabytkowej.

⁸ Zob. L. Skiba, *Dolnośląskie Zagłębie Węglowe w organizmie gospodarczym PRL*, Warszawa – Wrocław 1979.

⁹ Zob. W. Giełżyński, *Wałbrzych, czas reinkarnacji*, „Odra” 1975, nr 4, s. 3-15.

¹⁰ Zob. K. Kmak, *Likwidacja górnictwa węglowego w Wałbrzychu*, [w:] *Restrukturyzacja gospodarki w regionie wałbrzyskim i kierunki długookresowego rozwoju*, red. J. Bednarczyk, Wrocław 2000, s. 196-209; J. Wojtaś, *Dolnośląskie Zagłębie Węglowe w obliczu restrukturalizacji*, [w:] *Zagłębie węglowe w obliczu restrukturalizacji. Studia i materiały*, red. L. Skiba, Wrocław 1997; J. Bednarczyk, J. Szatan, *Długookresowy program restrukturyzacji województwa wałbrzyskiego*, [w:] *Restrukturyzacja gospodarki w regionie wałbrzyskim i kierunki długookresowego rozwoju*, red. J. Bednarczyk, Wrocław 2000.

¹¹ Zob. A. Augustyn, *Wałbrzych u progu XXI w. w świetle strategii rozwoju i promocji dla lat 2000-2013*, praca magisterska, Wrocław 2011. Praca jest dostępna w Dziekanacie Wydziału Nauk Historycznych i Pedagogicznych Uniwersytetu Wrocławskiego.

¹² Zob. *Historyczne okręgi przemysłowe w okresie dezindustrializacji*, materiały międzynarodowej konferencji naukowej w Wałbrzychu 18-20.09.1996, Wrocław 1997.

¹³ Szerzej na ten temat: J. Dobesz, S. Januszewski, T. Szpineter, *Zabytki techniki w górnictwie Zagłębia Dolnośląskiego*, „Raporty Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej”, cz. I-III, Wrocław 1980; S. Januszewski, *Zabytki techniki Dolnego Śląska*, Warszawa 1988; *Zabytki techniki górniczej Dolnośląskiego Zagłębia Węglowego*, red. S. Januszewski, R. Natusiewicz, E. Piątek, Wałbrzych 1987.

Pierwszymi formami ochrony dziedzictwa przemysłowego i tradycji górniczej w Wałbrzychu (tak więc i ochrony lokalnej tożsamości kulturowej), jeszcze w okresie działania zakładów górniczych, były takie inicjatywy, które nie kolidowały z ich działalnością produkcyjną. Dział górniczy i historii miasta był prowadzony przez Muzeum Okręgowe w Wałbrzychu, a autonomiczną działalność muzealną inicjowały poszczególne kopalnie czy Dolnośląskie Zjednoczenie Przemysłu Węglowego. W latach 1978-1980 prowadzono ewidencję zasobów górnictwa Zagłębia Dolnośląskiego, co umożliwiło studia nad postępowaniem techniki i technologii produkcyjnych i opracowanie programu ochrony miejscowych dóbr kultury materialnej. Już w 1984 roku podpisano porozumienie o ochronie zabytków techniki Zagłębia Dolnośląskiego i stworzono program Środowiskowego Muzeum Techniki Górniczej¹⁴. Gromadzono sprzęt górniczy, mapy, dokumenty oraz fotografie. Ukazywały się również publikacje o lokalnych zabytkach techniki. Kopalnie posiadały izby tradycji górniczych, które prowadziły podobną działalność. W latach 1985-1986 w KWK „Victoria” na bazie szybów kopalnianych „Gabriel” i „Irena” utworzono Ośrodek Dawnej i Nowej Techniki Górniczej, który był placówką szkoleniową, dydaktyczną i jednocześnie stanowił atrakcję turystyczną, gdyż przygotowywano tam ekspozycje oraz trasę dla zwiedzających¹⁵. Sugerowano adaptacje obiektów wyłączonych z procesów produkcji na nowe cele użytkowe. Stanisław Januszewski podkreśla, że teren miał stać się ośrodkiem rekreacji, szczególnie dla mieszkańców. Planowano uruchomienie nowoczesnych środków audiowizualnych przybliżających pracę, życie i tradycje górnicze. Miejsce

¹⁴ W założeniach programu „Ochrona dziedzictwa cywilizacyjnego, zabytków techniki, ich zachowanie, należyte utrzymanie oraz społeczne celowe wykorzystanie i udostępnienie stanowi trwały i aktywny składnik kultury narodowej życia współczesnego społeczeństwa, stając się czynnikiem jego politechnizacji, a zarazem i humanizacji przemysłu, popularyzacji tradycji technicznych w ogóle, a tradycji Zagłębia Wałbrzyskiego w szczególności. Umacnia więź załóg pracowniczych z ich zakładami, w świadomości społeczeństwa zaś poczucie związku pomiędzy postępowaniem technicznym a jakością życia i kultury. Ochrona zabytków techniki stanowiących dorobek myśli i pracy wielu pokoleń jest obowiązkiem i powinnością społeczności górniczej”. Cyt. za S. Januszewski, *Zabytki techniki...*, s. 10. Porozumienie podpisali 24.04.1984 r. Zarząd Oddziału Wojewódzkiego NOT w Wałbrzychu, Zarząd Oddziału Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Górnictwa w Wałbrzychu, Zrzeszenie Kopalni Węgla Kamiennego w Wałbrzychu, Urząd Konserwatora Wojewódzkiego Zabytków w Wałbrzychu, Instytut Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej. W ramach programu inicjowano badania naukowe z dziedziny historii techniki. Środowiskowe muzeum miały tworzyć zespoły szybów: „Irena”, „Gabriel”, „Siostrzany”, „Wojciech”, „Tytus”, „Powietrzny”, „Julia”, „Sobótka”, „Dampf”, i fragment zespołu Prażalni Łupku Ogniotrwałego w Nowej Rudzie, wraz z wyłączonymi z eksploatacji maszynami i urządzeniami. S. Januszewski, *Zabytki techniki...*, s. 10.

¹⁵ Szerzej na ten temat: P. Gerber, *Ośrodek Dawnej i Nowej Techniki Górniczej – prace projektowe wykonane w 1985 r.*, Raporty Instytutu Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1985 (materiał na prawach rękopisu w posiadaniu Biblioteki Instytutu Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej); E. Piątek, S. Januszewski, *Ochrona zabytków techniki górniczej Dolnego Śląska. Koncepcja Środowiskowego Muzeum Górnictwa Węgla Kamiennego w Wałbrzychu*, Raporty Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1983 (materiał na prawach rękopisu w posiadaniu Biblioteki Instytutu Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej); S. Januszewski, *Zabytki techniki...*, s. 11.

to stanowiło podstawę programu ochrony miejscowych zabytków techniki, biorącego za punkt wyjścia ochronę zabytków górniczych, uzupełnionych jednak o obiekty koksownictwa, włókiennictwa, energetyki itd. Autor zaznacza, że środowiskowe, rozproszone – ponieważ ochroną objęto kilka przemysłowych obiektów Wałbrzycha w różnych lokalizacjach – muzeum techniki stanowić mogło bazę do prowadzenia badań z zakresu archeologii przemysłowej, było również z założenia nastawione na wprowadzenie nowej formuły muzealnictwa technicznego¹⁶.

Niestety w chwili likwidacji kopalń zlikwidowano także izby tradycji górniczych oraz Ośrodek Dawnej i Nowej Techniki, a eksponaty, według relacji i literatury, zostały rozkradzione lub zniszczone. Podobny los spotkał również liczne techniczne urządzenia wyposażenia kopalń, a także niektóre obiekty poprzemysłowe miasta. Tym sposobem – według opinii – nieodwracalnemu zniszczeniu uległa znaczna część dorobku historycznego miejscowego górnictwa¹⁷.

W latach 90. XX wieku powstała nowa – kolejna – koncepcja zachowania dziedzictwa przemysłowego miasta. Był nią projekt stworzenia centralnego Muzeum Przemysłu i Techniki w byłej KWK „Julia” (dawniej „Thorez”), największym – i tym samym najokazalszym – poprzemysłowym obiekcie górniczym miasta, reprezentacyjnym modelem kopalni węgla kamiennego z XIX i XX wieku w Zagłębiu Wałbrzysko-Noworudzkim¹⁸. To właśnie na bazie funkcjonującego Muzeum Przemysłu i Techniki oraz idei jego założenia powstała kilka lat później koncepcja utworzenia Parku Wielokulturowego Stara Kopalnia¹⁹. Na wniosek Prezydenta Miasta Wałbrzy-

¹⁶ S. Januszewski, *Zabytki techniki...*, s. 11; S. Januszewski, *Ośrodek Dawnej i Nowej Techniki Górniczej w Wałbrzychu* [w:] *Dziela techniki – dobra kultury*, red. S. Januszewski, Zabytki Przemysłu i Techniki w Polsce t. 6, Wrocław 2002, s. 16-19.

¹⁷ J. Kosmaty, *Tworzenie muzeów przemysłu i techniki jako formy ochrony zabytków techniki oraz utrzymania bazy dla turystyki industrialnej na przykładzie Muzeum Przemysłu i Techniki w Wałbrzychu*, [w:] *Bogactwo dziedzictwa przemysłowego jako wyzwanie i atrakcyjny produkt dla turystyki i rekreacji*, I Konferencja Międzynarodowa Zabrze 10-11.09.2004, Katowice 2004, s. 117-128; S. Januszewski, *Ośrodek Dawnej...* s. 18.

¹⁸ P. Gerber i in., *Koncepcja Muzeum Przemysłu i Techniki w Wałbrzychu*, Raporty Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1996, s. 31-33 (materiał na prawach rękopisu w posiadaniu Biblioteki Instytutu Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej). Program był inicjatywą samorządową, a wykonany został przy współudziale pracowników Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej, P. Gerber, *Projekt i realizacja Muzeum Przemysłu i Techniki w Wałbrzychu*, [w:] *Historyczne okręgi przemysłowe w okresie dezindustrializacji*, red. E. Różycka-Rozpędowska, Wrocław 1997, s. 63-68. Inicjatywę zachowania dziedzictwa technicznego Wałbrzycha podjęło również Muzeum Okręgowe w Wałbrzychu, planując powstanie działu Muzeum Techniki Górniczej, zob. E. Piątek, *Zabytki techniki górniczej w aspekcie restrukturyzacji gospodarczej regionu wałbrzyskiego*, [w:] *Historia i ochrona zabytków techniki w świadomości społecznej. Konferencja naukowa*, Wrocław 18.12.1992, Wrocław 1992, s. 29-33. Warto również wspomnieć, że teren i poszczególne obiekty wchodzące w skład kompleksu byłej kopalni „Julia” zostały wpisane do rejestru zabytków w wyniku decyzji z dn. 25.07.1981 nr: 721/813/Wł i 720/812/Wł oraz z dn. 17.09.2004 nr: 356/A/1-14/04.

¹⁹ Folder promocyjny: *Rewitalizacja i adaptacja na cele kulturalne byłej KWK Julia – Zadanie I projektu PW Stara Kopalnia*, Urząd Miejski w Wałbrzychu, Park Wielokulturowy Stara Kopalnia w Wałbrzychu, b.d.w.

cha Rada Miejska w Wałbrzychu, Uchwałą nr XXXI/272/08 z dnia 24 października 2008 roku, dokonała podziału Muzeum w Wałbrzychu poprzez wyłączenie z jego struktury organizacyjnej Oddziału Muzeum Przemysłu i Techniki oraz Oddziału Archeologii oraz utworzyła z dniem 1 stycznia 2009 roku nową instytucję kultury, pod nazwą Park Wielokulturowy Stara Kopalnia²⁰ w Wałbrzychu. Głównym zadaniem utworzonej instytucji kultury o charakterze ponadregionalnym miało być w myśl dokumentacji: „utrzymanie historycznej kompozycji i walorów architektonicznych zespołu [...] oraz wykreowanie dawnej kopalni jako otwartej, atrakcyjnej przestrzeni publicznej”²¹. Konieczne jest więc prześledzenie celów działania kolejnych form wspomnianego muzeum i Parku Wielokulturowego oraz założeń, jakie stawiano przy ich tworzeniu.

Rozwój architektury przemysłowej Wałbrzycha wiązał się z tworzeniem specyficznego pejzażu i krajobrazu kulturowego. Ponieważ niniejsze opracowanie dotyczy jedynie zespołu obiektów byłej KWK „Julia”, omówiony zostanie wyłącznie charakter infrastruktury tego kompleksu. Zarówno funkcjonujące lokalne zakłady przemysłowe, jak i modele kopalni wraz z rozwojem i wzrostem wydobywania przyjmowały coraz większe i nowocześniejsze formy. Wśród wszelakiej miejskiej tkanki architektonicznej nad miastem górowały przemysłowe, pokopalniane wieże nadszybowe i kominy przyzakładowych kotłowni oraz koksowni. Na powierzchni kopalni wyrastały kolejne budynki nadszybowe i nadszuby, budynki maszynowni, kotłownie, kuźnie i warsztaty, budynki socjalne, administracyjne, cechownie oraz nieodłącznie związane z produkcją i przetwórstwem przemysłowym bocznice kolejowe, rampy, punkty załadownicze. Z biegiem czasu pojawiły się również zakłady mechanicznej przeróbki węgla. Wszystkie te obiekty zachowały się – w praktycznie niezmięnionej formie i układzie – na terenie byłej kopalni „Julia”. Nie tylko zabytkowe maszyny wyciągowe, ale również skała obiektu pozwalały i pozwalają na przedstawienie pierwotnego układu przestrzennego kopalni oraz pełnego ciągu technologicznego pracy w niej. Pozostałość materialna po kopalni niesie wartości poznawcze z dziedziny rozwoju myśli technicznej, a także metod produkcji.

Tym samym można uznać, że decyzja o utworzeniu centralnego muzeum, a następnie przekształceniu obiektu w park wielokulturowy była słuszną, jeśli nie pokusić się o stwierdzenie, że była jedynym możliwym – w szybkiej realizacji – sposobem na ratowanie pozostałości historycznej i pamięci górniczego miasta²².

²⁰ Zob. <http://bip.um-walbrzych.dolnyślask.pl/dokument.php?iddok=1363&idmp=81&r=o>, dostęp: 24.01.2013.

²¹ *Studium wykonalności dla inwestycji pn. „Rewitalizacja i adaptacja na cele kulturalne byłej KWK „Julia”*. Zadanie 1. Projektu Park Wielokulturowy „Stara Kopalnia”, Biuro Projektowo-Inżynierskie Redan sp. z o.o., oprac. M. Czasnojęć, P. Chybiński (materiał na prawach rękopisu, dostępny w Urzędzie Miejskim w Wałbrzychu, Biurze ds. Parku Wielokulturowego Stara Kopalnia).

²² Warte podkreślenia jest, że poza terenem utworzonego Muzeum Przemysłu i Techniki pozostały inne obiekty, maszyny i urządzenia górnicze objęte ochroną zabytków, w tym wieże wyciągowe szybów innych wałbrzyskich kopalni. Znaczna część obiektów poprzemysłowych w wyniku lekceważącego podejścia i braku interwencji służb konserwatorskich została zniszczona. J. Kosmaty, wyd.

Podkreślić należy, że nie można chronić całego pozostałego dorobku dziedzictwa kultury technicznej. Najbardziej oczekiwana byłaby możliwość ochrony substancji zabytkowej i przeprowadzenia badania naukowego nad historią techniki, metodami produkcji, postęпами technologicznymi w oparciu o całą dostępną zabytkową tkankę materialną, jednak praktyka wymaga skupienia nad obiektami reprezentacyjnymi o szczególnych walorach historycznych, technicznych, metrykalnych, a za taki właśnie uznano kompleks kopalni węgla kamiennego „Julia”, wyróżniony na tle pozostałych wałbrzyskich obiektów techniki.

Muzeum Przemysłu i Techniki w KWK „Julia” powołano w marcu 1993 roku jako oddział Muzeum Okręgowego w Wałbrzychu²³. Jako cel instytucji wytyczono m. in. zabezpieczanie naziemnych i podziemnych zabytkowych obiektów techniki, gromadzenie zabytkowych urządzeń, organizację ich konserwacji oraz opracowanie dokumentacji naukowej i udostępnianie zbiorów²⁴. Warto zaznaczyć, że elementem i atrakcją muzeum był również ok. 200-metrowy fragment historycznej, spławnej „Lisiej Sztolni” z końca XVIII w.

W samej placówce oprócz oryginalnie zachowanego wyposażenia miały znaleźć się również zabytkowe maszyny z pozostałych, likwidowanych w mieście, zakładów przemysłowych (koksowniczych, ceramicznych, włókienniczych, metalowych, energetycznych). Muzeum miało również pełnić funkcje centralnego, usługowego i kulturalnego ośrodka miasta, umożliwiającego spędzenie czasu w przyjaznej atmosferze, a także rozwój intelektualny. Społeczeństwo zostałoby tym samym włączone w ochronę posiadanego dziedzictwa przemysłowego. Miejsce dotychczas nieco zapomniane, dzięki odpowiedniej aranżacji przestrzeni i wykorzystaniu posiadanych zasobów, stałoby się strefą spotkań, doskonałą do organizacji imprez, wystaw, konferencji, również takich o charakterze naukowo-badawczym. Jednocześnie w ramach rozwoju gospodarczego miasta muzeum miało przyczynić się do powstania nowych miejsc pracy, zachęcić mieszkańców do aktywności gospodarczej i do współuczestniczenia w tworzeniu nowego ośrodka kulturalno-naukowego, nawiązano więc do sfery rekreacyjnej, rozrywkowej i handlowej²⁵.

W planach widoczny więc był nacisk na rozbudowę sfery kulturalnej i aktywizacji gospodarczej miasta. Muzeum oprócz funkcji ochrony dziedzictwa techniki miało pełnić funkcję bazy dla miejscowej turystyki industrialnej. W ofercie zawarto wątek

cyt., s. 120-127. Dzięki prywatnym przedsięwzięciom przed dewastacją i zniszczeniem został ocalony wałbrzyski zespół szybu „Teresa”, gdzie poszczególne obiekty adaptowano na salon samochodowy, muzeum-galerię wystawienniczą, a także punkt widokowy (w głowicy wieży wyciągowej).

²³ <http://www.starakopalnia.pl/pl/historia>, dostęp: 24.01.2013.

²⁴ Tamże. Zadanie placówki brzmiało: „Oddział Otwarte Muzeum Przemysłu i Techniki Ziemi Wałbrzyskiej zabezpiecza *in situ* zabytkowe obiekty techniki, głównie górniczej, znajdujące się na terenie likwidowanej kopalni Thorez w Wałbrzychu – zarówno naziemne, jak i podziemne wraz z infrastrukturą. Gromadzi zabytkowe, ruchome urządzenia techniki, organizuje konserwację tych urządzeń, opracowuje i gromadzi ich dokumentację naukową”, cyt za: J. Kosmaty, wyd. cyt., s. 121.

²⁵ P. Gerber i in., wyd. cyt., s. 4-5; P. Gerber, wyd. cyt., s. 65-68. E. Piątek, *Zabytki techniki górniczej...* s. 32-33

emocjonalny, proponując wrażenia wynikające z kontemplacji przemysłowego krajobrazu oraz możliwość bezpośredniego obcowania z dziełami techniki²⁶. Tym sposobem kompleks byłej kopalni miał stać się ośrodkiem chroniącym dziedzictwo przemysłowe Wałbrzycha, miejscem kultywowania historii przemysłu górniczego, a jednocześnie miejscem rozwoju nowego typu turystyki.

Niestety stan obiektu – nie modernizowanego od czasu zamknięcia kopalni – katastrofalnie się pogarszał. Brakowało koncepcji zagospodarowania terenu. Skala zniszczeń i zaniedbań wynikała głównie z braku odpowiednich środków finansowych. Wiele maszyn demontowanych i przywożonych z innych kopalń do tworzonego muzeum latami leżało bez zabezpieczenia przed wpływem czynników atmosferycznych (w tym elektryczny wyciąg kopalniany z 1921 roku z szybu „Staszic”, parowy wyciąg kopalniany szybu „Zbigniew” z 1898 roku – ostatnia taka maszyna na Dolnym Śląsku – i inne). Dla zespołu zabytków techniki nie stworzono osobnych wytycznych ani planów w strategiach rozwoju miasta, a w strategiach promocji miasta kompleks dawnej kopalni „Julia” i mieszczące się w nim muzeum pozostawały wyróżnikiem i symbolem Wałbrzycha, ale bez znaczącej funkcji rozwojowej dla miasta. W celu wykorzystania posiadanych zasobów materialnych i uczynienia z tożsamości kulturowej Wałbrzycha produktu, przede wszystkim dla rozwoju turystyki, planowano stworzenie „Traktu Wałbrzyskiego” i projektu „Kopalnia”, które stanowiłyby elementy poprawy kondycji gospodarczej i społecznej miasta²⁷. Nawiązano więc do kategorii miejscowego dziedzictwa, wyszczególniono również cele projektu, w których czytamy o zachowaniu dziedzictwa narodowego (obiekty są wpisane do rejestru zabytków), upowszechnieniu wiedzy historycznej, nauki i kultury oraz o kształtowaniu wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz tożsamości narodowej młodzieży zwiedzającej obiekty i urządzenia zabytkowe w ich autentycznym otoczeniu. Miały pojawić się również działania prowadzące do rozwoju infrastruktury społecznej, kulturalnej, turystycznej, edukacyjnej, a także do udostępniania zabytków i adaptacji wnętrz²⁸. W ramach innego dokumentu przedstawiono zadania inwestycji Parku Wielokulturowego Stara Kopalnia, opracowane w 2008 roku²⁹ w ramach założeń rewitalizacji Wałbrzycha.

²⁶ J. Kosmaty, wyd. cyt., s. 127.

²⁷ Zob. Lokalny Program Rewitalizacji Wałbrzycha na lata 2004-2006, przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Wałbrzycha z dnia 19.11.2004 r., s. 126-130. O fakcie traktowania zabytkowej kopalni jako źródła czystego zysku turystycznego może świadczyć sformułowanie: „Kopalnia” powinna służyć mieszkańcom miasta i łączyć górnicze tradycje z nowoczesnością. To miejsce dla przedstawicieli wszystkich pokoleń. Istniejące stare i zabytkowe maszyny będą stały w najmniej oczekiwanych miejscach, tak żeby każdy i w każdym miejscu natykał się na tradycję. Wybrane maszyny powinny być czynne, tak aby możliwe było pokazanie przez dziadka wnukowi jak wyglądała praca w kopalni”. Wynika z niego pewna niedbałość o faktyczne, autentyczne przedstawienie górniczego dziedzictwa przemysłowego miejscowej kopalni.

²⁸ Tamże, s. 128-130.

²⁹ Zob. Lokalny Program Rewitalizacji Wałbrzycha na lata 2008-2015, przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Wałbrzycha z dnia 12.02.2009 r. (z późniejszymi zmianami), s. 60-62.

Docelową i aktualną opisową koncepcją zagospodarowania terenu kopalni i istniejących na nim obiektów jest – obecnie wdrażany – program rewitalizacyjny, jako pierwszy etap projektu Parku Wielokulturowego Stara Kopalnia. Wyłonionym wykonawcą koncepcji zostało Biuro Projektowo-Inżynierskie Redan sp. z o.o.³⁰ Prace projektowo-kosztorysowe wykonywała firma Pas Project Archi Studio z Nadarzyną³¹. 11 stycznia 2010 roku, po wnikliwych ocenach merytorycznych I i II stopnia projekt „Rewitalizacja i adaptacja na cele kulturalne byłej KWK Julia – Zadanie 1 projektu PW Stara Kopalnia” otrzymał pomoc w finansowaniu w wysokości 35 751 423 zł z unijnego Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko w ramach działania „Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym”. Umowę o dofinansowanie projektu pomiędzy Gminą Wałbrzych a Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego podpisano 24 kwietnia 2010 roku³². Łączna suma nakładów inwestycyjnych (kosztów kwalifikowanych) dla projektu wynosi 52 575 622 zł. Warto wspomnieć również, że projekt Parku Wielokulturowego Stara Kopalnia został zaprezentowany podczas Europejskiego Tygodnia Miast i Regionów – Open Days 2009 w Brukseli. Mówiono o nim wielokrotnie jako o przykładzie kreatywnego, wręcz rewolucyjnego pomysłu na ożywienie przestrzeni przemysłowej³³. W czym jednak uwidacznia się ów kreatywny i rewelacyjny pomysł?

Należy zastanowić się nad wizją i programem, jakie prezentowane są w ramach projektu „Rewitalizacja i adaptacja na cele kulturalne byłej KWK Julia – Zadanie 1 projektu PW Stara Kopalnia”. Misją projektu jest „szeroko zakrojona działalność na rzecz unikalnego na skalę Polski i Europy postindustrialnego krajobrazu historycznie ukształtowanego poprzez rozwój górnictwa i przemysłu w naturalnym krajobrazie górskim okolic Wałbrzycha”³⁴. Temu dość ogólnemu sformułowaniu podporządkowano konkretne wytyczne. Rezultatem realizacji projektu mają być: poprawa stanu zachowania zabytków nieruchomości i ruchomych poprzez rewitalizację budynków oraz stworzenie odpowiednich warunków lokalowych do funkcjonowania Muzeum Przemysłu i Techniki. Z drugiej strony – ideą równorzędną do ochrony zabytkowej

³⁰ <http://www.starakopalnia.pl/pl/aktualnosci/10-powstanie-park-wielokulturowy-qstara-kopalniaq>, dostęp: 24.01.2013. Firma Redan oprócz ogólnej prezentowanej w niniejszej pracy koncepcji przygotowała również integralnie związany ze *Studium wykonalności dla inwestycji pn. Rewitalizacja i adaptacja na cele kulturalne byłej KWK „Julia”, Zadanie 1 projektu Park Wielokulturowy Stara Kopalnia – program funkcjonalno-użytkowy*, składający się z części opisowej i rysunkowej, zawierający ocenę aktualnego stanu budowli na potrzeby programu i raport oddziaływania na środowisko.

³¹ <http://www.starakopalnia.pl/pl/aktualnosci/16-spotkanie-z-dnia-25022011-r-z-przedstawicielami-firmy-pas-projekt-archi-studio>, dostęp: 24.01.2012. Firma przygotowała projekt budowlany oraz projekty wykonawcze dla obiektów ujętych w 1. etapie rewitalizacji.

³² <http://www.mkidn.gov.pl/pages/posts/podpisanie-umowy-dofinansowania-projektu-park-wielokulturowy-stara-kopalnia-735.php>, dostęp: 12.06.2012.

³³ <http://www.starakopalnia.pl/pl/aktualnosci/11-stara-kopalnia-podbia-bruksel>, dostęp: 24.01.2013.

³⁴ *Studium wykonalności...*, s. 8. Przedmiotem studium jest analiza wykonalności organizacyjnej i finansowej oraz efektywności ekonomicznej realizowanego projektu.

substancji historycznej pozostaje stworzenie warunków do działalności instytucji kultury. Udostępnienie zaadaptowanych powierzchni organizacjom pozarządowym i instytucjom kultury ma umożliwić w obiekcie m.in.: organizację jarmarków i festynów regionalnych, konferencji naukowych, seminariów i lekcji dla młodzieży poświęconych ochronie dziedzictwa poprzemysłowego. Cały projekt przewiduje również rozwój i promocję turystyki industrialnej na terenie kompleksu³⁵.

Przyglądając się bliżej omawianej problematyce, łatwo zauważyć można, że idea i zadania, jakie stawia się przed nową instytucją Parku Wielokulturowego Stara Kopalnia, z zakresu nie tylko ochrony dziedzictwa przemysłowego, ale również funkcjonowania kompleksu poza sferą przemysłową, pozostają analogiczne do formułowanych w latach 90. XX wieku dla Muzeum Przemysłu i Techniki. Akcentuje się unikatowość obiektu w skali nie tyle regionalnej, ile europejskiej, konieczność zachowania unikalnego krajobrazu kulturowego i tym samym pielęgnowania lokalnej historii. Obok konserwacji i ochrony substancji zabytkowej, zapewniania odpowiednich warunków zwiedzania i korzystania z zabytków, promowania kultury przemysłowej regionu, zwłaszcza związanej z górnictwem węgla kamiennego, promowania działalności naukowo-badawczej oraz edukacyjnej, zadaniem placówki pozostaje prowadzenie badań i dokumentowanie dziedzictwa przemysłowego. Ma to przysłużyć się do zaspokajania potrzeb turystyki kulturowej, organizowania konferencji naukowych, imprez kulturalnych, oświatowych, turystycznych, wystawieniowych, targowych oraz do prowadzenia działalności wydawniczej³⁶. W czym więc upatrywać sukcesu w faktycznej ochronie tego zabytku techniki? Sceptycznie rzecz ujmując – niewiele uległo zmianie. Podjęto faktyczne kroki zmierzające do odtworzenia świetności obiektu i odkryto rozwiązanie adaptacji poszczególnych budynków na nowe cele, zmieniono charakter i status obiektu, a także znaleziono środki finansowe oraz fizycznie rozpoczęto prace w obiekcie. Założenia ochrony są jednak praktycznie identyczne. Weryfikacja prowadzonych prac rewitalizacyjnych, ich postęp i metody oraz wpływ na zachowanie faktycznej unikatowości miejsca przekraczają założone ramy niniejszego opracowania, otwierając jednak pole badawcze dla tych, którzy zapragną zadać pytanie, czy Stara Kopalnia nie będzie nowym, „ładnym”, gotowym produktem komercyjnym, przypominającym w zarysie i w teorii zabytkowy obiekt postindustrialny.

Prowadzona rewitalizacja, zgodnie z teoretyczną zasadą ochrony tego typu zabytków, ma służyć nadaniu budynkom funkcji użytkowych przy jednoczesnej ochronie substancji zabytkowej obiektu byłej kopalni. Po konsultacjach z konserwatorem zabytków uznano, że wszystkie obiekty w zespole kopalni wpisane do rejestru zabytków zostaną zachowane, przywrócony zostanie im także pierwotny kształt, co wiąże się z wyburzeniem przybudówek. Według projektu na terenie obiektu znajdować się będą liczne place i przestrzenie publiczne wypełnione eksponatami muzealnymi-

³⁵ Tamże, s. 8-11.

³⁶ <http://www.starakopalnia.pl/pl/historia>, dostęp: 17.05.2012.

mi. Dotychczas większa część kompleksu była wyłączona ze zwiedzania ze względu na zły stan techniczny, a place pozostawały w większości niezagospodarowane. W ramach koncepcji zagospodarowania terenu planuje się również udostępnienie zwiedzającym podziemnej trasy turystycznej, w której eksponowane będą wielkogabarytowe urządzenia: pompy, wentylatory, systemy instalacyjne oraz te związane z transportem podziemnym. Przewiduje się, że podziemna trasa turystyczna powstanie na bazie istniejących wyrobisk poprzez połączenie zabytkowej „Lisiej Sztolni”, kanałów i tuneli technologicznych oraz sztolni „Julia”³⁷.

W studium wykonalności inwestycji firmy Redan można odnaleźć projekt powstania nadziemno-podziemnej trasy, gdzie będą prezentowane najważniejsze elementy kopalni, procesy technologiczne wydobywania i przeróbki węgla, urządzenia wentylacji, transportu i inne. Oprócz niej ma również powstać naziemna ścieżka edukacyjna, prezentująca wszystkie obiekty kopalni od zewnątrz. W plenerze mają znaleźć się także eksponaty pochodzące ze zlikwidowanych kopalni wałbrzyskich³⁸.

Zakres inwestycji całego kompleksu parku obejmuje w pierwszym zadaniu: rozbudowę istniejącego Muzeum Przemysłu i Techniki oraz adaptację przemysłowej zabudowy kompleksu na takie instytucje, jak: Europejskie Centrum Ceramiki Unikatowej, galeria sztuki współczesnej, siedziby organizacji pozarządowych i miejskich instytucji kultury. Wraz z zagospodarowaniem terenu w granicach wpisanych do rejestru zabytków planuje się przygotowanie ekspozycji multimedialnych oraz sal projekcyjnych. W byłej łaźni górniczej powstanie przestrzeń działań teatralnych i prezentacji artystycznych, a część pomieszczeń ma również zostać przekształcona w galerię sztuki współczesnej³⁹.

Kolejne etapy realizacji projektu Park Wielokulturowy Stara Kopalnia zakładają modernizację i adaptację zakładów przeróbki mechanicznej węgla na potrzeby Filharmonii Sudeckiej (i jako jej siedzibę) oraz Muzeum Tożsamości Wałbrzyszan (zadanie 2). Kolejny krok (zadanie 3) dotyczy budowy infrastruktury techniczno-rekreacyjnej na terenie dawnej kopalni, adaptację budynku „szytgarówki” na hotel, budynku siłowni na zespół sportowo-rekreacyjny oraz budowę urządzeń rekreacyjnych. Ostatni etap (zadanie 4) dotyczy budowy zespołu rekreacyjno-gastronomicznego. Projekt przewiduje komercyjny model finansowania całej inwestycji – wieloletnią dzierżawę lub sprzedaż budynku tzw. nowej łaźni podmiotowi komercyjnemu⁴⁰.

Warto również pokrótce przyjrzeć się inwestycjom i pracom, podejmowanym w poszczególnych budynkach kompleksu kopalni, wytypowanym do przeprowadzenia w ramach pierwszego etapu rewitalizacji kompleksu. Wieże szybowe „Julia” i „Sobótka”, budowle typu *Malakow turm*, murowane z drobnymi detalami architek-

³⁷ <http://www.starakopalnia.pl/pl/aktualnosci/10-powstanie-park-wielokulturowy-qstara-kopalniaq>, dostęp: 24.01.2013.

³⁸ *Studium wykonalności...*, s. 70-72.

³⁹ *Rewitalizacja i adaptacja...*, s. 11-13; *Studium wykonalności...*, s. 73.

⁴⁰ Por. Lokalny Program Rewitalizacji Wałbrzycha na lata 2008-2015, s. 61; *Studium wykonalności...*, s. 51-52.

tonicznymi oraz połączone ze stalową konstrukcją wież wyciągowych późniejszych, pod względem konstrukcji dają obraz postępu w rozwoju techniki wydobywczej. W maszynowniach szybów kopalnianych na uwagę zasługuje przede wszystkim oryginalne i autentyczne wyposażenie – maszyny wyciągowe. Mają one pełnić funkcje muzealne. Budynek łaźni i lampowni, oddany do użytku w 1915 roku, o formie geometrycznej bez znaczących detali architektonicznych, prezentuje wczesny modernizm. Mieściła się w nim ekspozycja łaźni łańcuszkowej wraz z ubraniami roboczymi z ostatniej szychty. Obiekt stwarza możliwości adaptacji na cele wystawiennicze, działania artystyczne, biurowe czy komercyjne (gastronomia, handel). Dla budynku przewidziano funkcję muzealną oraz adaptację na siedzibę Zespołu Pieśni i Tańca „Wałbrzych” oraz organizacje pozarządowe. Każda z kotłowni pochodzących z lat: 1869-1870, 1876, 1911, prezentuje osobny styl architektoniczny i zróżnicowane technologie konstrukcyjne; niestety nie zachowało się ich pierwotne wyposażenie. Dotychczas były one w bardzo złym stanie technicznym. W jednej z nich ma się mieścić Europejskie Centrum Ceramiki Unikatowej, w drugiej – ekspozycja maszyny parowej „Zbigniew”. Budynek warsztatów powstały w 1871 roku, centralnie usytuowany w kompleksie, niegdyś ślusarnia, fryzarnia i stolarnia, ma przejąć funkcje muzealne. W kopalni znaleźć się mają także punkt gastronomiczny i tzw. ogródki letnie. Ostatnim obiektem ujętym w dostępnym planie rewitalizowanej kopalni jest chłodnia kominowa, która ma pełnić funkcję punktu widokowego oraz miejsca organizacji iluminacji.

Budynki przemysłowe, dzięki miejscom takim, jak: sale *fitness*, dyskoteki, centra handlowe, obiekty gastronomiczne, biblioteki, pełnią rozmaite funkcje muzealne, handlowe, gastronomiczne, rozrywkowe i rekreacyjne, wystawiennicze. Wspomniane muzeum ma być również wzbogacone o sale z prezentacjami multimedialnymi, ekspozycje działających maszyn, bibliotekę z czytelnią i pracownię konserwatorską.

Podsumowując, według prezentowanego projektu Park Wielokulturowy Stara Kopalnia ma być nie tylko miejscem instytucji kultury, ale również przestrzenią publiczną, umożliwiającą aktywne spędzanie wolnego czasu. Oprócz tego ma pozostać strefą rozrywki, gdzie będzie możliwe organizowanie licznych imprez cyklicznych⁴¹. Inwestor zapewnia atrakcyjną przestrzeń otwartą z wkomponowanymi elementami kopalnianymi. Ma to być chluba miasta i jeden z czynników jego rozwoju, skłaniający mieszkańców i przyjezdnych do aktywnego, kulturalnego wypoczynku.

Należy zauważyć, że działania podejmowane w dawnej wałbrzyskiej kopalni „Julia” wpisują się w kanon i wymogi ochrony zasobów techniki i tkanki przemysłowej – podobne doświadczenia i działania są podejmowane w innych ośrodkach w kraju i za granicą⁴². Poruszone zagadnienie utworzenia Starej Kopalni pozwala na

⁴¹ Zob. *Studium wykonalności ...*, s. 72-73.

⁴² Zagadnienia adaptacji obiektów przemysłowych, rewitalizacji i zarządzania nimi są przedmiotem krajowych i międzynarodowych konferencji, seminariów i działań instytucji takich, jak: The

postawienie szeregu pytań dotyczących przyszłości wałbrzyskiego pomnika techniki. Czy autentyczność rewitalizowanego wałbrzyskiego świadectwa industrializacji zostanie zachowana, kiedy poszczególne budynki otrzymają całkowicie nowe wyposażenie? Jak docelowo będzie wyglądała ekspozycja muzealna? Wreszcie w jakim stopniu obiekt kopalni pozostanie faktycznie reliktem zabytkowego kompleksu, a w jakim stanie się całkiem nową kopalnią, nawiązującą tylko w swej treści do tradycji górniczej i czerpiącą z pozostawionych przez nią wyznaczników kultury materialnej? W jakim – jeśli tak się stanie – stopniu działalność komercyjna przysłoni naukową? Na ocenę trzeba jeszcze poczekać.

Literatura

- Affelt W., *Dziedzictwo techniki, jego różnorodność i wartości*, „Kurier Konserwatorski” 2009, nr 5.
- Gerber P., *Projekt i realizacja Muzeum Przemysłu i Techniki w Wałbrzychu*, [w:] *Historyczne okręgi przemysłowe w okresie dezindustrializacji*, red. E. Różycka-Rozpędowska, Wrocław 1997.
- Gerber P. i in., *Koncepcja Muzeum Przemysłu i Techniki w Wałbrzychu*, Raporty Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1996 (materiał na prawach rękopisu w posiadaniu Biblioteki Instytutu Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej).
- Januszewski S., *Archeologia przemysłowa. O sztuce ochrony dziedzictwa kultury technicznej*, [w:] *Górnictwo w czasie, przestrzeni, kulturze*, red. S. Januszewski, Wrocław 2007.
- Januszewski S., *Ośrodek Dawnej i Nowej Techniki Górniczej w Wałbrzychu*, [w:] *Dzieła techniki – dobra kultury*, red. S. Januszewski, Zabytki Przemysłu i Techniki w Polsce t. 6, Wrocław 2002.
- Januszewski S., *Zabytki techniki Dolnego Śląska*, Warszawa 1988.
- Januszewski S., *Zabytek techniki, interpretacja, ochrona, edukacja*, Wrocław 2010.
- Jędrusiak T., *Turystyka kulturowa w obiektach poprzemysłowych – zagadnienia ogólne*, „Turystyka Kulturowa” 2011, nr 4-6, www.turystykakulturowa.org.
- Kosmaty J., *Tworzenie muzeów przemysłu i techniki jako formy ochrony zabytków techniki oraz utrzymania bazy dla turystyki industrialnej na przykładzie Muzeum Przemysłu i Techniki w Wałbrzychu*, [w:] *Bogactwo dziedzictwa przemysłowego jako wyzwanie i atrakcyjny produkt dla turystyki i rekreacji*, I Konferencja Międzynarodowa Zabrze 10-11.09.2004, Katowice 2004.
- Kronenberg M., *Turystyka dziedzictwa przemysłowego – próba sprecyzowania terminologii*, [w:] *Dziedzictwo przemysłowe jako strategia rozwoju innowacyjnej gospodarki*, red. T. Burzyński, IV Międzynarodowa Konferencja Naukowo-Praktyczna Zabrze 6-7.09.2007, Katowice 2007.
- Lokalny Program Rewitalizacji Wałbrzycha na lata 2004-2006.
- Lokalny Program Rewitalizacji Wałbrzycha na lata 2008-2015.
- Łabaj M., Staszewska A., *Zainteresowanie turystów obiektami poprzemysłowymi (wstępne wyniki badań)*, [w:] *Dziedzictwo przemysłowe dla współczesnego dialogu kultur, innowacyjnej gospodarki i atrakcyjnej konsumpcji turystycznej*, red. A. Staszewska, T. Burzyński, Katowice – Zabrze 2010.
- Piątek E., *Kształtowanie wałbrzyskiego krajobrazu kulturowego w XIX i XX w.*, [w:] *Historyczne okręgi przemysłowe w okresie dezindustrializacji*, red. E. Różycka-Rozpędowska, Wrocław 1997.

International Committee for Conservation of The Industrial Heritage, Association for Industrial Archeology, European Federation of Associations of Industrial and Technical Heritage czy polskie Międzynarodowe Centrum Dokumentacji i Badań nad Dziedzictwem Przemysłowym dla Turystyki.

- Piątek E. *Zabytki techniki górniczej w aspekcie restrukturyzacji gospodarczej regionu wałbrzyskiego*, [w:] *Historia i ochrona zabytków techniki w świadomości społecznej, Konferencja Naukowa* Wrocław 18.12.1992, Wrocław 1992.
- Rewitalizacja i adaptacja na cele kulturalne byłej KWK Julia. Zadanie 1 projektu PW Stara Kopalnia*, Urząd Miejski w Wałbrzychu, Park Wielokulturowy Stara Kopalnia w Wałbrzychu, folder promocyjny, b.d.w.
- Słownik geografii turystycznej Sudetów*, t. 10, red. M. Staff, Wrocław 2005, hasło: *Wałbrzych*.
- Studium wykonalności dla inwestycji pn. Rewitalizacja i adaptacja na cele kulturalne byłej KWK „Julia”*. Zadanie 1 projektu Park Wielokulturowy „Stara Kopalnia”, Biuro Projektowo-Inżynierskie Redan sp. z o. o., oprac. M. Czasnojęć, P. Chybiński (materiał na prawach rękopisu, dostępny w Urzędzie Miejskim w Wałbrzychu, Biurze ds. Parku Wielokulturowego Stara Kopalnia).
- Wałbrzych, zarys monografii miasta na tle regionu*, red. S. Michalkiewicz, Wałbrzych 1993.
- Wójcik A.J., *Zabytki techniki i ich wykorzystanie w ochronie krajobrazu historycznego i kształtowania przestrzeni przyrodniczej i kulturowej*, [w:] *Bogactwo dziedzictwa przemysłowego jako wyzwanie i atrakcyjny produkt dla turystyki i rekreacji*, I Konferencja Międzynarodowa Zabrze 10-11.09.2004, Katowice 2004.

Strony internetowe

www.starakopalnia.pl
www.mkidn.gov.pl
www.bip.um-walbrzych.dolnyslask.pl

WAŁBRZYCH MULTICULTURAL PARK OF OLD MINE – ON THE PRESERVATION OF MINING HERITAGE OF POSTINDUSTRIAL CITY

Summary: The article presents an overview of the initiatives undertaken to preserve the industrial and mining heritage of the city of Wałbrzych. First, the article provides an outline of actions undertaken for the documentation and research of the local industrial heritage resources. It presents the conceptual framework for the functioning of the Centre for Historic and Contemporary Mining Technology (*Ośrodek Dawnej i Nowej Techniki Górniczej*) as well as for the founding of a Museum of Industry and Technology. The author discusses actions necessary for the revitalization and the adaptation of the former “Julia” mine for cultural purposes as a part of the greater project for the establishment of a cultural complex of Old Mine (*Stara Kopalnia*). The article highlights that the functions of such institutions are much broader than just the commemoration of the mining and industrial history of the city, and should entail supporting and fostering its cultural development as well. The author concludes with the observation that the preservation of the local heritage bears the same objectives as the preservation of the city’s industrial heritage from the 1990’s.

Keywords: preservation of industrial heritage, Wałbrzych, Museum of Industry and Technology.